

Zenon Grocholewski

Kard. Bolesław Jan Filipiak (1901-1978) długoletni audytor i dziekan Roty Rzymskiej

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 24/3-4, 265-285

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATERIAŁY DO HISTORII I LITERATURY PRAWA
KANONICZNEGO W POLSCE

Prawo Kanoniczne
25 (1981) nr 3—4

KARD. BOLESŁAW JAN FILIPIAK (1901—1978)
DLUGOLETNI AUDYTOR I DZIEKAN ROTY RZYMSKIEJ

Ks. Kard. Bolesław Filipiak spełniał swą działalność, jako kanonista, głównie w Wiecznym Mieście, w służbie Stolicy Apostolskiej i tym samym Kościoła powszechnego. Toteż tamże, w centrum chrześcijaństwa, reprezentował swą aktywnością kanonistykę polską. Stąd warto, choć w skrócie, przyrzeć się jego osobie i twórczości¹.

I. Dane biograficzne

a. Ks. Kard. Bolesław Jan Filipiak, syn rolnika Hilarego i Weroniki z domu Biegałów, był najstarszym z siedmiorga rodzeństwa, którego wychowanie, po przedwczesnej śmierci ojca, spoczywało głównie na matce. Urodził się 1-go września 1901 roku na Kujawach we wsi Ośniszczewko, należącej do parafii Brudnia, w powiecie Inowrocławskim, będącym wówczas pod zaborem pruskim. Brudnia wchodzi w skład Ar-

¹ Bibliografia:

I. P o s a d z y, *Przedmowa*, w: B. Filipiak, *Listy z Rzymu*, Rzym 1968, ss. 7—12.

Notizie biografiche dei nuovi cardinali nominati da Paolo VI nel consistorio odierno: Il Cardinale Bolesław Filipiak, w: *L'Osservatore Romano* n. 120/1976, z dnia 24—25 V 1976, s. 5.

Nowy Kardynał Polski — Ks. Arcyb. Bolesław Filipiak, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 27 (1976) 381.

La scomparsa del Cardinale Bolesław Filipiak, w: *L'Osservatore Romano* n. 237/1978, z dnia 14 X 1978, s. 2.

M. Przykucki, *Homilia wygłoszona w czasie uroczystości pogrzebowych ś.p. Ks. Kardynała Bolesława Filipiaka*, 16 X 1978 (maszynopis wykorzystany częściowo w poniżej cytowanym artykule W. Raczkowskiego).

Zmarł Kard. Bolesław Filipiak, w: *Tygodnik Powszechny* n. 43/1978, z dnia 22 X 1978, s. 7.

W. R a c z k o w s k i, *Śp. ks. Kardynał Bolesław Filipiak (1901—1908)*, w: *Przewodnik Katolicki* n. 49/1978, z dnia 3 XII 1978, ss. 2—3.

J. G l e m p, *Filipiak Bolesław*, w: *Słownik Polskich Kanonistów*, Warszawa (w przygotowaniu).

Źródła:

AAS, z lat 1947—1978, *passim*.

Annuario Pontificio, z lat 1947—1978, *passim*.

Duszpasterz Polski Zagranicą, z lat 1950—1978, dział „Wiadomości z Rzymu”, *passim*.

Niektóre dane z akt personalnych ks. Kard. Filipiaka, znajdujących

chidiecezji Gnieźnieńskiej, która złączona była — na mocy bulli pap. Piusa VII *De salute animarum* z roku 1821 — unią wieczystą, w osobie wspólnego arcybiskupa, z Archidiecezją Poznańską. Rozłączenie tych dwóch Archidiecezji nastąpi „pro hac vice” w roku 1946².

Najpierw uczęszczał Filipiak do szkoły ludowej w rodzinnej miejscowości, następnie do szkoły przygotowawczej do gimnazjum w Inowrocławiu, by w r. 1912 rozpocząć naukę w tymże gimnazjum, które ukończył już w niepodległej Polsce dnia 17-go czerwca 1920 r. Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości zgłosił się jako ochotnik do wojska, gdzie w Powiatowej Komendzie Uzupełnień w Bydgoszczy pracował do 10 listopada 1920. W styczniu 1921 r. zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego i uczęszczał tam do lipca tegoż roku³.

Idąc za głosem powołania, wstąpił w roku 1921 do Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu, którego rektorem był wówczas ks. Stanisław Janasik, późniejszy audytor-Roty Rzymskiej (1930—1942), i, jako polak, bezpośredni poprzednik Filipiaka na tym urzędzie. Wykłady jednak, jakie ks. Janasik prowadził z prawa kanonicznego, najwidoczniej nie objęły ks. Filipiaka ani na Uniwersytecie Poznańskim (gdzie ks. Janasik był profesorem w latach 1922—1928) ani też w Seminarium Duchownym (gdzie wykładał w latach 1919—1922, 1925/1926 i następnych)⁴. Profesorem Filipiaka, gdy chodzi o prawo kanoniczne, był w Seminarium Poznańskim francuz, ks. dr Piotr Andrzej La-

---

się w Kurii Metropolitalnej Gnieźnieńskiej otrzymałem za pośrednictwem ks. Dr Zdzisława Sawińskiego, któremu serdecznie dziękuję za tę przysługę.

Przejrzałem też „Księgę Audytorów”, znajdującą się w kancelarii Roty Rzymskiej, oraz dane z archiwum Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie.

Wydaje się, że pewne wiadomości o ks. Filipiaku, zwłaszcza gdy chodzi o okres jego kapelaństwa przy boku kard. Hlonda, znalazłyby się w „Acta Hlondiana” (ponad 10 tysięcy dokumentów zebranych w 50 tomach staraniem ks. Dr S. Kosińskiego SDB z Łądu nad Wartą), wydanych narazie jedynie na prawach rękopisu. Zob. S. Kosiński, *Acta Hlondiana*, w: *Studia Gnesnensia*, tom I, Gniezno 1975, ss. 272—274. Do tych akt jednak nie miałem dostępu.

² Na temat wspomnianej unii zob. np. S. Napierała, *Nowe potwierdzenie Metropolii Poznańskiej przez Stolicę Apostolską*, w: *W służbie Kościoła Poznańskiego (Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin Arcybiskupa Metropolity Dr Antoniego Baraniaka)*, Poznań 1974, ss. 309—318.

³ Powyższe dane, korygujące nieco wiadomości podane przez innych, zaczerpnąłem z życiorysu napisanego przez B. Filipiaka, dnia 28 IX 1921 dla Seminarium Duchownego i znajdującego się w aktach personalnych, w Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie.

⁴ Por. W. Pawełczak, *Życie i działalność ks. Stanisława Janasika*, w: *Poznańskie Studia Teologiczne*, tom II, Poznań 1978, ss. 211—212, 215. Filipiak słuchał jednak wykładów ks. Janasika z historii Kościoła; zob. tamże, s. 212.

pisze⁵. Po ukończeniu studiów seminaryjnych, których ostatni rok (od 1 października 1925), miał miejsce w Gnieźnie⁶, otrzymał ks. Filipiak święcenia kapłańskie w Gnieźnieńskiej Bazylice Prymasowskiej dnia 26 maja 1926, z rąk biskupa pomocniczego Antoniego Laubitza, wikariusza generalnego dla Gniezna.

Przez następne cztery lata pełnił funkcję wikariusza, najpierw krótko w Jarocinie, a następnie przy Farze w Bydgoszczy⁷. Przez krótki okres czasu był też na zastępstwie w Panigrodzu oraz Ostrowie Wielkopolskim⁸.

b. W roku 1930, przychylając się do prośby ks. Filipiaka, ks. kard. Hlond skierował go na studia na Pontificium Institutum Utriusque Iuris w Rzymie, które uwieńczył tytułem doktora obojga praw w r. 1935. Egzamin doktorski zdał w dniu 13 kwietnia tegoż roku i otrzymał stopień „cum laude”. W księdze egzaminów, znajdującej się w archiwum obecnego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie, pod wspomnianą datą zaznaczono, że zdawał według starych norm, tzn. sprzed Konst. Ap. „Deus Scientiarum Dominus” z dnia 24 maja 1931 r.⁹, co jednak wydaje się niezupełnie zgodne z art. 54 teże konstytucji¹⁰.

W tym okresie, na wspomnianej uczelni wykładało wielu znanych kanonistów, między innymi Filippo Maroto, Amleto Giovanni Cicognani (późniejszy kardynał i sekretarz stanu), Silvio Romani, Gabriele Aciacio Coussa (późniejszy kardynał), wybitny romanista Salvatore Riccobono, Arcadio Larraona (późniejszy kardynał), Bertrand Kurt-scheid, Giovanni Battista Montini (późniejszy pap. Paweł VI). Najwięcej jednak do formacji prawniczej ks. Filipiaka, która będzie mu potrzebna w przyszłej pracy, przyczynił się Franciszek Roberti, nazwany — głównie dzięki złączeniu specyfiki procesu kanonicznego z osiągnięciami świeckiej doktryny sądowniczej — autentycznym twór-

---

⁵ Zob. tamże, s. 211.

⁶ W owym czasie, po czwartym roku studiów filozoficzno-teologicznych w Poznaniu, alumni przechodzili na ostatni rok (nastawiony na bardziej praktyczne przygotowanie do kapłaństwa) do Gniezna.

⁷ Zob. akta personalne w Kurii Gnieźnieńskiej (które nie zawierają wzmianki o żadnym innym wikariacie Filipiaka).

⁸ Co, na podstawie ustnych relacji, stwierdził Bp Przykucki w moim pogrzebowej; i za nim W. R a c z k o w s k i, art. cyt. s. 2. Prawdopodobnie mając przed oczyma te wszystkie wikariaty, zanotowano w Księdze Audytorów, znajdującej się w kancelarii Roty Rzymskiej, odnośnie Filipiaka: „Per quattuor annos curae animarum in variis parrociis tam ruri, quam in civitate Bydgostiensi operam impendit”. Również L'Osservatore Romano z dnia 24—25 V 1976, w biografii napisanej z okazji wyniesienia Filipiaka do godności kardynalskiej, oraz z dnia 14 X 1978, w relacji pośmiertnej, pisze o jego „tirocinio pastorale in varie parrocchie urbane e rurali”.

⁹ AAS 23 (1931) 241—262.

¹⁰ Tamże, s. 261.

cą nowej szkoły kanonicznego prawa procesowego¹¹. Pod jego kierownictwem napisał Filipiak swą pracę doktorską na temat Polskiego Kodeksu Karnego z roku 1932. Problematyka ta napewno żywo interesowała Robertiego, który w swoim dziele *De delictis et poenis* dużo miejsca poświęca porównywaniu kanonicznego prawa karnego z świeckimi kodeksami karnymi.

Podczas swych studiów rzymskich Filipiak był świadkiem jednego z najpoważniejszych kongresów międzynarodowych prawa — którego głównym organizatorem był właśnie wspomniany Roberti — odbytego na instytucie Utriusque Iuris, w dniach od 12-go do 17-go listopada 1934, z okazji 700-lecia promulgacji Dekretalów Grzegorza IX i 1400-lecia publikacji Kodeksu Justyniana, z udziałem 23 krajów i 80 uniwersytetów. Na tym kongresie wystąpiło sporo uczonych polskich, jak L. Abraham, F. Bossowski, I. Grabowski, H. Insadowski, R. Taubenschlag, A. Vetulani i M. Wyszyński¹². Toteż to wydarzenie nie mogło być bez znaczenia dla doktoryzującego się wówczas Filipiaka.

c. Po powrocie do kraju został Filipiak kapelanem Prymasa Polski, ks. Kard. Augusta Hlonda, i pełnił tę funkcję przez 11 lat, mając możność z bliska przypatrzeć się osobowości i pracy tego wielkiego męża Kościoła. Towarzyszył mu w licznych wyjazdach po Archidiecezji Poznańsko-Gnieźnieńskiej i na szerokim świecie.

Z nim też dzielił Filipiak losy zawieruchy wojennej, a więc wyjazd, poprzez Bukareszt, do Rzymu; dziewięciomiesięczny pobyt w Wiecznym Mieście, potem ponad trzyletni okres spędzony w Lourdes; aresztowanie przez Gestapo w opactwie Ojców Benedyktynów w Hautecombe w lutym 1944 r.; więzienie w Paryżu, w Bar-le-Duc w Lotaryngii i wreszcie w Wiedenbrück w Westfalii. Uwolniony przez wojska amerykańskie dnia 1 kwietnia 1945 roku, udał się wraz z Kard. Hlondem najpierw do Paryża, potem do Rzymu i stamtąd dnia 20 lipca 1945 wrócił do Poznania¹³.

Towarzyszył też Filipiak w powojennych wizytach Kard. Hlonda zmierzających do tego, by „zetrzeć rdzę i pleśń z dusz ludzkich po tym nowoczesnym potopie”¹⁴.

d. Dnia 31 marca 1946 został mianowany prałatem kustoszem Metropolitalnej Kapituły Gnieźnieńskiej, a dnia następnego również ofic-

¹¹ Zob. F. Della Rocca, *Roberti Francesco*, w: *Novissimo Digesto Italiano*, tom XVI, Torino 1969, s. 246.

¹² Zob. *Acta Congressus Internationalis VII saeculo a decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustyniano promulgatis*, Romae 12—17 Novembris 1932, 5 tomów, Romae 1935—1937. Referaty wspomnianych uczonych zamieszczone są w tomie I, ss. 359—410; w tomie II, ss. 37—87, 359—375; i w tomie III, ss. 385—405, 407—414, 415—421, 423—437.

¹³ Swe notatki z okresu wojny opublikował ks. Filipiak w: *Sacrum Poloniae Millennium*, tom XI, Rzym 1965, ss. 479—491.

¹⁴ B. Filipiak, *Listy z Rzymu*, Rzym 1968, s. 255.

jałem Metropolitalnego Sądu Duchownego w Gnieźnie¹⁵. Sąd ten nabrał wkrótce szczególnego znaczenia, stając się z dniem 1 maja 1947 — na mocy upoważnienia Stolicy Apostolskiej oraz dekretu wykonawczego Kard. Hlonda i Kard. Sapiechy — również trybunałem trzeciej instancji dla Sądu Metropolitalnego w Krakowie, dla Sądów Duchownych w Lubaczowie i Białymstoku, dla Arcybiskupiego Sądu Duchownego w Poznaniu (jako trybunału apelacyjnego dla Krakowa i Lubaczowa), oraz Sądu Duchownego we Wrocławiu (jako trybunału apelacyjnego dla Poznania)¹⁶. W latach 1945—1947 wykładał też ks. Filipiak prawo kanoniczne w Seminarium Duchownym w Gnieźnie.

e. Pap. Pius XII mianował go, dnia 24 września 1947, prałatem domowym oraz audytorem Roty Rzymskiej¹⁷. Natychmiast udał się ks. Filipiak do Rzymu; dnia 2-go października 1947 złożył przysięgę i rozpoczął pracę w Kurii Rzymskiej. W ten sposób po zmarłym w r. 1942 audytorze polaku, wspomnianym już ks. Janasiku, w gronie sędziów rotalnych znalazł się również reprezentant Kościoła w Polsce. Urząd audytora w Rocie Rzymskiej pełnił Filipiak przez 29 lat, tzn. do roku 1976. Wskutek wyniesienia do godności kardynalskiej ks. Prałat Franciszka Brennana, dziekana Roty Rzymskiej (amerykanina), ks. Filipiak — na mocy art. 3, § 2, *Norm Rotalnych* z roku 1934¹⁸ — jako najstarszy urzędem audytor, przejął od dnia 1 lipca 1967 jego funkcje. Pełniąc urząd dziekana Trybunału Apostolskiego Roty Rzymskiej ograniczył nieco swą aktywność sędziową. W latach 1967 i 1968 był jeszcze ponensem w wielu sprawach, natomiast w następnych latach był ponensem jedynie w jednej sprawie, o niewątpliwym znaczeniu, rozstrzygniętej dnia 19 grudnia 1970, w której po raz pierwszy w jurysprudencji rotalnej orzeczono nieważność małżeństwa „ob incapacitatem psychologicam praestandi consensus conscium atque consultum”¹⁹. Od roku 1969 brał jednak udział w turnusach jako członek kolegium sędziowskiego. W późniejszych latach również i z tego się wycofał. Zgodnie z art. 2, § 2, nowych *Norm Rotalnych* z r. 1969²⁰, Filipiak rozpocząwszy, z dniem 1 września 1975, siedemdziesiąty piąty

¹⁵ Dane z akt osobistych znajdujących się w Kurii Gnieźnieńskiej.

¹⁶ Zob. J. Głemp, *Polskie sądownictwo kościelne w latach 1945—1970*, w: *Prawo Kanoniczne* 14 (1971) III—IV, ss. 172—173, 200—201.

¹⁷ AAS 39 (1947) 468 i 514.

¹⁸ AAS 26 (1934) 451.

¹⁹ Wyrok ten nie będzie opublikowany, ponieważ sprawa była rozpatrywana na „sub speciali secreto”, lecz wzmianki o nim znajdujemy w literaturze kanonistycznej. Zob. S. Villeggiant, *L'incapacità psicologica come causa di nullità del matrimonio in diritto canonico*, w: *Studi di diritto canonico in onore di Marcello Magliocchetti*, tom III, Roma 1979, ss. 1105—1107; C. Triccerri, *Note di giurisprudenza rotale sulla nullità del matrimonio derivante da „defectus validi consensus”*, w: *Monitor Ecclesiasticus* 104 (1979) 445.

²⁰ Zob. Z. Grocholewski, *Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem*, tom II, Romae 1980, n. 6269, s. 254.

rok życia powinien był przejść na emeryturę, lecz Ojciec Święty przedłużył mu okres sprawowania urzędu dziekana Roty.

Podczas pełnienia swych obowiązków w Rocie Rzymskiej spotkały go dwie nominacje z Polski, mianowicie na kancznika honorowego Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie (15 X 1947) oraz na kanonika honorowego Kapituły Poznańskiej (8 IX 1958)²¹. Poza tym był wikariuszem generalnym ks. Kard. Prymasa Stefana Wyszyńskiego przy jego bazylice Matki Bożej na Zatybrzu w Rzymie²².

W tym okresie, tzn. sprawowania urzędu audytora i dziekana Roty, pełnił też następujące inne funkcje w Kurii Rzymskiej: komisarza deputowanego do decyzji w rozpatrywaniu spraw małżeństw niedopełnionych w Kongregacji Sakramentów (1948—1970)²³; konsultora tejże Kongregacji (1957—1975)²⁴; konsultora Kongregacji Soboru, zwanej od 1968²⁵ Kongregacją Kleru (1959—1976)²⁶; prałata oficjała Kongregacji Obrzędów, w sekcji zajmującej się sprawami beatyfikacji i kanonizacji (1960—1969)²⁷, sędziego w trybunale odwoławczym Państwa Watykańskiego (1960—1967)²⁸, oraz prezesa tegoż trybunału (1967—1976)²⁹; członka Papieskiej Komisji Przygotowawczej Soboru Watykańskiego II, w sekcji dotyczącej sakramentów (1960—1962)³⁰; eksperta Trybunału Administracyjnego Soboru Watykańskiego II (1962—1965)³¹; członka Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego (1964—1976)³²; konsultora Kongregacji Biskupów (1968—1976)³³, oraz dyrektora Studium Rotalnego (1969—1976)³⁴.

²¹ Akta personalne w Kurii Metropolitalnej Gnieźnieńskiej.

²² Duszpasterz Polski Zagranicą 9 (1958) 103.

²³ Zob. *Annuario Pontificio*, 1949—1970.

²⁴ Mianowany dnia 6 VIII 1957 (AAS 49, 1957, s. 644). Zob. też *Annuario Pontificio*, z lat 1958—1975.

²⁵ Konst. Ap. *Regimini Ecclesiae Universae*, n. 65 (AAS 59, 1967, s. 908; E. Sztafrowski, *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, tom II, zesz. 1, s. 56, n. 1593).

²⁶ Mianowany dnia 2 V 1959 (AAS 51, 1959, s. 392). Zob. *Annuario Pontificio*, z lat 1960—1976.

²⁷ Zob. *Annuario Pontificio*, z lat 1961—1969. Do roku 1968 (Konst. Ap. *Regimini Ecclesiae Universae*) chodzi o sekcję I, od tegoż roku o sekcję II (Zob. AAS 59, 1967, ss. 906—908; E. Sztafrowski, dz. cyt., tom II, zesz. I, s. 51, n. 1580 nn). Filipiak kilkakrotnie wspominał tę swoją funkcję: zob. *Listy z Rzymu*, ss. 174, 236, oraz poniżej przypisy 35—36.

²⁸ Zob. *Annuario Pontificio* z lat 1961—1967.

²⁹ Zob. *Annuario Pontificio* z lat 1968—1976.

³⁰ Zob. AAS 52 (1960) 845; *Annuario Pontificio* z lat 1961—1962; *Listy z Rzymu*, ss. 143—144.

³¹ Zob. AAS 54 (1962) 782; *Annuario Pontificio* z lat 1963—1965.

³² Zob. AAS 56 (1964) 473; *Annuario Pontificio* z lat 1965—1976.

³³ Zob. AAS 60 (1968) 478; *Annuario Pontificio* z lat 1969—1976.

³⁴ Zob. *Annuario Pontificio* z lat 1970—1976. Według nowych Norm Roty Rzymskiej z roku 1969 (art. 1, § 3) każdorazowy dziekan tegoż Trybunału Apostolskiego jest równocześnie dyrektorem Studium Rotalnego: zob. Z. Grocholewski, dz. cyt., tom II, n. 6268, s. 254.

Jako prałat oficjalnie Kongregacji Obrzędów brał udział między innymi w procesie beatyfikacyjnym ks. Augusta Czartoryskiego³⁵ oraz Ojca Maksymiliana Kolbe³⁶.

W każdym bądź razie wszystkie te wymienione funkcje stanowiły zajęcie drugorzędne, niektóre miały znaczenie prawie wyłącznie honorowe; główną zaś pracą Filipiaka w omawianym okresie stanowił urząd audytora i dziekana Roty Rzymskiej.

f. Dnia 1 maja 1976, pap. Paweł VI zamianował go arcybiskupem tytularnym w Plestia³⁷. Po dwóch tygodniach, 14 maja 1976, otrzymał sakrę biskupią w bazylice św. Anzelma na Awentynie w Rzymie. Jego konsekratorem był Kard. Perykles Felici (ongis audytor i kolega Filipiaka w Rocie Rzymskiej, z którym często był razem w tym samym kolegium sędziowskim); a współkonsekratorami arcybiskup metropolita Poznański Antoni Baraniak (który niegdyś jako sekretarz Kard. Hłonda był towarzyszem Filipiaka przy boku tegoż dostojnika Kościoła), oraz biskup Andrzej Maria Deskur z Archidiecezji Krakowskiej (prezes Papieskiej Komisji dla Społecznych Środków przekazywania myśli, a więc przyjaciel z Kurii Rzymskiej)³⁸.

Na konsystorzu dnia 24 maja 1976 r. został kreowany kardynałem diakonem³⁹. Przyznano mu jako diakonię nowoczesną bazylikę św. Jana Bosko przy via Tusculana⁴⁰, o której z zachwytem pisał do „Przewodnika Katolickiego” w r. 1959⁴¹. Świątyni tej, z powodu choroby, nigdy nie będzie miał okazji uroczyście objąć. W herbie swoim umieścił słowa „Sancte et sapienter” (w świętości i prawdzie), które zdają się wyrażać idee przewodnią jego działalności i dążeń.

W dniu konsystorza, jako kardynał, otrzymał nominację na członka Kongregacji dla Spraw Świętych oraz Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego⁴².

Kilka dni później, dnia 30 maja 1976, ks. Filipiak jako nowokreowany kardynał-polak, spotkał się w kościele św. Stanisława w Wiecz-

³⁵ Zob. *Listy z Rzymu*, ss. 262—264.

³⁶ Tamże, ss. 265—267. Ks. Prałat Filipiak był także zaangażowany w procesie beatyfikacyjnym Marii Urszuli Ledóchowskiej (zob. tamże, s. 10, oraz ss. 62—65).

³⁷ Zob. AAS 68 (1976) 351. Plestia, znajdująca się ongiś w Umbrii (region Włoch), została zniszczona w X wieku. Pozostał po niej jedynie kościół „S. Maria di Pistia”, w miejscowości Altipiano Colfiorito (m. 763), należącej do diecezji Nocera Umbra-Gualdo Tadino.

³⁸ Zob. B. Lewandowski, *L'ordinazione episcopale di Mons. Bolesław Filipiak*, w: *L'Osservatore Romano*, n. 113/1976, z dnia 16 V 1976, s. 4; oraz sprawozdanie w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 27 (1976) 398.

³⁹ Zob. AAS 68 (1976) 379.

⁴⁰ AAS 68 (1976) 385.

⁴¹ *Listy z Rzymu*, ss. 57—61.

⁴² AAS 68 (1976) 428. Zob. też *Annuario Pontificio* z lat 1977—1978.

nym Mieście z polonią rzymską i odprawił dla niej Mszę świętą⁴³.

Wkrótce potem pojechał do Polski, by tam dzielić się swą radością, by w katedrze Gnieźnieńskiej i rodzinnej Brudni obejść jubileusz 50-lecia kapłaństwa, oraz uczestniczyć w procesji Bożego Ciała w Poznaniu. Następnie wrócił do Rzymu, lecz nie na długo, gdyż trawiony ciężką chorobą ponownie udał się do Poznania i tam spędził ostatnie dni swego życia, początkowo u Sióstr Pasterek, potem u swoich krewnych. Nie był też w stanie pojechać na konklawe w sierpniu 1978, na którym został wybrany papieżem Albino Luciani (Jan Paweł I).

Odszedł do Pana dnia 12 października 1978, nie doczekawszy się przeżywania radości z wyboru papieża-Polaka. Uroczystościom żałobnym, w dniach 16—17 października 1978, przewodniczył nowy metropolita poznański, Ks. Arcyb. Jerzy Stroba. Ks. Biskup Marian Przykucki, sufragan poznański, związany przyjaźnią z Kard. Filipiakiem, wygłosił dnia 16 października 1978 kazanie w którym starał się zarysować charakterystykę Zmarłego. Ks. Kard. Filipiak został pochowany — zgodnie ze swoim życzeniem — w podziemiach katedry Poznańskiej.

II. Próba charakterystyki osobowości

Podejmując pewną próbę charakterystyki osobowości ks. Kard. Filipiaka — w czym pierwszorzędnym źródłem są jego „Listy z Rzymu” (Rzym 1968), nacechowane wielką spontanicznością i pisane na przestrzeni wielu lat — wydaje się, że trzeba by podkreślić następujące faktory:

a. „Jak oświadczył zmarły Kardynał Bolesław — stwierdził Bp Przykucki podczas uroczystości pogrzebowych — trzy osoby wpłynęły na jego formację duchową: rodzona matka i atmosfera domu; stryj, ks. kanonik Jan Filipiak; Ksiądz Kardynał Hlond”⁴⁴. Wpływ matki i rodzinnego domu napewno był głęboki, jak to zresztą normalnie bywa. O wpływie ks. Jana mało wiemy, dotyczył on prawdopodobnie rozwoju powołania i pierwszych lat kapłaństwa. Natomiast godnym podkreślenia jest wpływ kard. Hlonda, u którego boku spędził wiele lat.

Ks. Filipiak był do końca życia pod urokiem Kard. Hlonda. Uważał go za „najpiękniejszego człowieka” swego pokolenia⁴⁵, za „wielkiego kardynała”, „swego dobrodzieja”, który był mu „mistrzem życia, wzorem i przyjacielem”⁴⁶. „Jego postać — napisał — rośnie, im dalej czas nas od niej oddala. Są arcydzieła sztuki, które trzeba oglądać z pewnego oddalenia”⁴⁷. Podziwiał np. jego spokój: „żadna targanina myśli, żadne zgryzoty nie potrafiły go wyprowadzić z równowagi.

⁴³ Duszpasterz Polski Zagranicą 27 (1976) 508.

⁴⁴ Zob. też W. R a c z k o w s k i, art. cyt. s. 2.

⁴⁵ *Listy z Rzymu*, s. 255.

⁴⁶ Tamże, s. 254.

⁴⁷ Tamże, s. 254.

Był dla nas, w dniach klęski — zaznacza Filipiak z zachwytem — słupem ognistym, który prowadził. Biła od niego nadzieja, otucha, siła niepokonana, nowe życie”⁴⁸.

b. Żył intensywnie życiem Kościoła, jego wydarzeniami. Urzekła go powszechność i trwałość Kościoła. Czuł się bardzo mocno współrealizatorem jego misji. Wszystko to przebija się dobitnie w wspomnianych *Listach z Rzymu*.

Cechowała go przy tym pewna prostota głęboko zakorzenionej wiary i dokładne wypełnianie praktyk religijnych związanych z życiem kapłańskim⁴⁹.

c. Przeżywał głęboko powierzone mu funkcje. Odczuwał odpowiedzialność za ich wypełnienie. Był z nich dumny. Cieszył się z doznanego uznania. Pisząc, pod pierwszym wrażeniem, o przejęciu urzędu dziekana Roty Rzymskiej, rozpoczął w sposób następujący: „Konsystorz z dnia 26 czerwca 1967 r. będzie pamiętny dla Polski, ze względu na trzy zasadnicze nominacje papieskie: Arcybiskupa Krakowskiego Karola Wojtyły, który otrzymał kapelusz kardynalski, Arcybiskupa Filadelfijskiego Jana Króla, obywatela amerykańskiego — Polaka z pochodzenia, mówiącego po polsku jak rodowity Polak, który również został kardynałem; Trzecia nominacja dotyczy Trybunału Roty Rzymskiej, którego przewodnictwo przejął Polak jako jej Dziekan. Po raz pierwszy w historii Kościoła zaszczytny ten urząd przypada Polakowi. Pozwólcie więc, Rodacy Moi, z kraju i zagranicy, że podzielę się z Wami moją radością, moim szczęściem i moimi myślami”⁵⁰. Podobną radość i dumę odczuje potem z nominacji kardynalskiej, i będzie to wyrażał w swoich przemówieniach, czy to w radio watykańskim czy też podczas pobytu w Polsce.

Bardzo często więc pisał w *Listach z Rzymu*, o swej pracy w Wiecznym Mieście.

Po linii tego przeżywania powierzonych mu funkcji idzie serdeczne powiązanie z osobami, z którymi łączyło go spełnianie urzędu. Stąd nie tylko był pod urokiem Hlonda, ale i żył zawsze w ścisłej przyjaźni ze swym współpracownikiem przy boku Kard. Hlonda, Arcyb. Baraniakiem⁵¹. Niejednokrotnie wspominał ks. Janasika, jako swego poprzednika w Rocie Rzymskiej⁵². Aż trzykrotnie napisze o współau-

⁴⁸ Tamże, s. 255.

⁴⁹ M. Przykucki, *Homilia* cyt. (zob. też W. Raczkowski, art. cyt.).

⁵⁰ *Listy z Rzymu*, s. 272. Ścisłe mówiąc Filipiak nie został mianowany dziekanem na konsystorzu (zob. AAS 59, 1967, ss. 705—753), lecz na tym konsystorzu otrzymał kapelusz kardynalski Brennan, wskutek czego — jak zaznaczyłem powyżej — Filipiak, zgodnie z obowiązującym prawem, przejął urząd dziekana.

⁵¹ M. Przykucki, *Homilia* cyt.

⁵² Zob. np. *Listy z Rzymu*, ss. 14—15, 229—230, 269.

dytorze polaku, ks. Czapli⁵³. Wspominał też innych audytorów, czy ludzi z którymi zetknął się z racji swego urzędu⁵⁴.

d. Charakteryzował go swoistego rodzaju patriotyzm, czy raczej bardzo silne powiązanie z Polską, której czuł się zagranicą reprezentantem⁵⁵. Swe sukcesy przeżywał w łączności z krajem. To zaznaczyło się bardzo mocno gdy został dziekanem Roty⁵⁶ i później gdy otrzymał kapelusz kardynalski (w swych przemówieniach duchowo łączył się z Polską). Swymi wrażeniami i przeżyciami dzielił się właśnie z krajem w *Listach z Rzymu*, w których z szczególnym upodobaniem opisuje zdarzenia czy zabytki związane z Polską i polakami. Nawet wydarzenia Kościoła powszechnego skierowywały jego myśli do Polski; tak np. kreowanie nowych kardynałów było dla niego okazją do wyliczenia kardynałów polskich w historii Kościoła⁵⁷. Tęsknił za krajem, „brakowało mu często Polski”. Napisał: „Nam żyjącym z dala od Ojczyzny, tak często brakuje Polski... Mnie zetknięcie się z Krajem ... czyni dobrze... W Kraju uczę się, że trzeba mieć wielką wiarę w życie, stanąć frontem do niego, z niezachwianą ufnością ludzi mocnych, którzy nie filozofują, ale pracują”⁵⁸.

Z szczególnym uczuciem wspominał Kujawy. W swych „Listach z Rzymu” napisał: „Wiem z własnego doświadczenia, ile mi pomogły w moim trudnym zadaniu spokój i tradycja mojej ziemi rodzinnej... Reprezentuję w Kurii Rzymskiej Polskę, w sposób szczególny moją ziemię rodzinną — Kujawy”⁵⁹; a na innym miejscu: „wdzięczną pamięcią wracam do ojczyznej ziemi, gdzie czerpał pełnymi garściami. Przyglądałem się kujawskiemu pejzażowi, nie tyle fascynującemu kolorystycznie, ale tchnącemu precudnym spokojem. Patrzyłem na krajobraz, którym namiętnie karmiła się dusza moja. Jest w nim bezsprzecznie wielkość i urok potężny... Tu, w latach młodych nauczyłem się mądrości życia, od ludzi ziemi, od tych, co nie rozcinają włosa na czworo, ale nie każą się śmiać z czegoś, co umie rzucić na kolana... Tu nauczyłem się, że życie jest darem, że chleb podtrzymuje to życie”⁶⁰. Toteż często wracał myślą do Kujaw, a zwłaszcza w głównych momentach życia: gdy został dziekanem Roty⁶¹, jak również gdy po wyniesieniu do godności kardynalskiej przemówił przez radio watykańskie.

⁵³ Zob. poniżej w wykazie publikacji pozycje 32, 33, 34.

⁵⁴ Zob. np. *Listy z Rzymu*, ss. 75—76, 139, 268, oraz powyżej przyp. 35, 36.

⁵⁵ Zob. np. *Listy z Rzymu*, ss. 5, 207, 238, 264, 272, a zwłaszcza 273.

⁵⁶ Tamże, ss. 272—274.

⁵⁷ Tamże, ss. 83—85.

⁵⁸ Tamże, s. 207; zob. też ss. 238, 272.

⁵⁹ S. 273.

⁶⁰ S. 132.

⁶¹ Zob. *Listy z Rzymu*, ss. 272—273.

Z szczególną predylekcją i bardzo często cytował kujawskiego poetę, Jana Kasprowicza, urodzonego w Szymborzu, oddalonym tylko o 10 kilometrów od Ośniszczewka.

Oprócz swej Archidiecezji Gnieźnieńskiej, czuł się bardzo przywiązany do Poznania, w którym odbył głównie lata seminaryjne i pracował przy boku Kard. Hlonda. Na stronie tytułowej swej pracy doktorskiej napisał „Sac. Boleslaus Filipiak e dioecesi Posnaniensi in Polonia”. W Poznaniu też chciał być pochowany.

e. Czytając *Listy z Rzymu* — które pisał Filipiak spontanicznie, z potrzeby serca, z natchnienia (jak czasem stwierdzał), znajdując w tym wielkie upodobanie — trudno nie zauważyć jego swoistego polotu literackiego. Ks. I. Posadzy we wstępie do wspomnianej książki pisze, że Jan Kasprowicz „wywarł przemożny wpływ na Autora”, dodając, może z odrobiną życzliwej przesady, „nawet styl niejednokrotnie podobny był pełen subtelności, a zarazem prostoty i świeżości, jak ta woda czerpana z kujawskiego Gopła”⁶².

f. Kard. Filipiak „nie należał do ludzi wylewnych i manifestujących swe uczucia”⁶³, wydawał się czasem niedostępny, „ale równocześnie tym, którzy się z nim stykali — zauważa Bp Przykucki, bardzo związany z Kard. Filipiakiem — szczególnie rodzinie i bliskim współpracownikom, okazywał bardzo wiele serca i wyrozumiałości”⁶⁴.

Bardzo wymowne jest, w tym względzie, jego wyznanie, które cytuję pod koniec punktu następnego, świadczące z jakim nastawieniem podchodził do problemów drugiego człowieka. Na innym miejscu napisze: „Czytam najpierw korespondencję. Prawie zawsze ludzie przychodzą ze swymi trudnościami, sprawami sumienia, przed którymi nie podobna uciec. Jedne mistyczne, inne trzymające się ziemi, jedne zatracające o wielkie problemy, inne małostkowe. Zadanie moje, na ile mogę, wypełniam. Pomny wezwania, które jeden z polskich biskupów obrał sobie jako hasło pracy: Ministrare — pełnić usługowanie. Tylko na tej drodze znajduje człowiek odrobinę szczęścia, tej radości nieskalanej, bo prawdziwe szczęście ludzkie leży poza nim, wyżej, w czynieniu dobrze innym”⁶⁵.

Co więcej, po powrocie z Polski, Filipiak zdający się na pierwszy

---

⁶² S. 7. Następnie I. Posadzy w ten sposób charakteryzuje epistolografię ks. Filipiaka: „Listy jego pisane z Rzymu, kreślone stylem barwnym, pełnym uroku i wdzięku, budzą szacunek. Podziwiamy w nich giętkość, polot, siłę ekspresji, głębokie akcenty patriotyczno-społeczne. Znamionują je szlachetny liryzm, życzliwość dla świata, pogodny uśmiech dla każdego człowieka. Piękna, ujmująca polszczyzna, erudycja, plastyczna narracja. Styl musujący słońcem, zielenią pól nadgoplańskich i krętych pinii na Monte Pincio. Oto zasadnicze cechy epistolografii Ks. Filipiaka” (s. 8).

⁶³ M. Przykucki na pogrzebie Kard. Filipiaka. Zob. W. Raczkowski, art. cyt., s. 3.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ *Listy z Rzymu*, s. 131.

rzut oka surowy i zamknięty, z wdziękiem wspomina dzieci: „Najwięcej radości dały mi jednak dzieci polskie... nie stroniły ale garnęły się do mnie, pozdrowiały, każde z nich pragnęło dobrego słowa, daru życzliwego wejścia, pochwały. Ale i one wzamian dały mi wiarę w człowieka, przypominały uczucie największe, bo miłość do matki. Dzieci polskie nauczyły mnie rozumieć tajemnicę dziecięctwa Bożego w nas”⁶⁶.

III. Spuścizna z zakresu prawa kanonicznego

a. Praca doktorska ks. Filipiaka — której pełen tytuł brzmi następująco: *Codex Poenalis Polonus a. 1932. Versio latina ex originali textu confecta, una cum introductione: principia generalia novi Codicis Poenalis Poloni cum legislationibus modernis comparata* (Romae 1935, masyzopsis ss. XLV + 91)⁶⁷ — jest rozprawą dość prostą. Polega na przetłumaczeniu Polskiego Kodeksu Karnego z roku 1932 na język łaciński (ss. 1—88), oraz na 43 stronicowym wprowadzeniu (ss. III—XLV), które ma charakter opisowo-porównawczy, przy czym Autor bierze pod uwagę głównie Kodeks Prawa Kanonicznego i Kodeks Karny Włoch z r. 1931, choć cytuje, tu i ówdzie, także inne kodeksy karne lub projekty tych kodeksów. Literatura wykorzystana została jedynie w nikłej mierze.

W *Listach z Rzymu* nawiązuje często Filipiak do swej pracy w Rocie Rzymskiej czy w Kongregacji Obrzędów, pisze o prawnikach i problemach prawnych, lecz jedynie w formie sprawozdawczo-refleksyjnej.

Sporo artykułów z dziedziny prawa kanonicznego o charakterze popularno naukowym opublikował Filipiak w „*Wiadomościach Archidiecezji Gnieźnieńskiej i w Duszpasterzu Polskim Zagranicą*.”

Najlepszymi publikacjami, gdy chodzi o prawo kanoniczne, są niewątpliwie jego, relatywnie krótkie, prelekcje wygłoszone w latach 1969—1975 na rozpoczęcie roku akademickiego w Studium Rotalnym i przemówienie wygłoszone w r. 1972 na posiedzeniu Arcyśodalicji Kurii Rzymskiej.

Ze względów historycznych ważne znaczenie ma jego sprawozdanie o Kard. Hlondzie z czasów wojny, wydane w *Sacrum Poloniae Millennium* w r. 1965.

Przeglądając powyższe publikacje należy stwierdzić, że dorobek ścisłe naukowy ks. Kard. Filipiaka jest raczej skromny. Trudno bowiem znaleźć choć jeden artykuł, który możnaby zaliczyć do „studium” naukowego. Filipiak nie miał bowiem zacięcia naukowego, był raczej praktykiem i popularyzatorem.

⁶⁶ Tamże, s. 209.

⁶⁷ Dziękuję Sekretariatowi Uniwersytetu Laterańskiego za udostępnienie mi pracy doktorskiej ks. Filipiaka.

b. W zakresie prawa kanonicznego zasłużył się Filipiak przede wszystkim działalnością w Rocie Rzymskiej.

By w należyтым świetle spojrzeć na tę działalność, trzeba koniecznie wziąć pod uwagę ogromne znaczenie, jakie wywiera orzecznictwo wspomnianego Trybunału Apostolskiego, złożonego z ekspertów pochodzących z różnych krajów, na orzecznictwo innych sądów kościelnych oraz na wypracowanie wielu kwestii w doktrynie kanonistycznej⁶⁸.

W Rocie brał Filipiak udział, jako sędzia, w około 1000 sprawach. Ponensem, i równocześnie — po myśli art. 143, §§ 2—3, *Norm Rotalnych*⁶⁹ — redaktorem wyroku był w około 280 sprawach. Dwieście jeden z wyroków zredagowanych przez Filipiaka zostało opublikowanych w *Decisiones seu Sententiae Sacrae Romanae Rotae*, dotyczących lat 1948—1968⁷⁰, a niektóre z nich także uprzednio w czasopiśmie kanonistycznych⁷¹. W czasopiśmie poza tym znajdujemy wyroki „coram” Filipiak, które nie zostały potem wydane w wspomnianym zbiorze oficjalnym decyzji rotalnych⁷².

Gdy chodzi o problematykę publikowanych decyzji zredagowanych przez Filipiaka, oprócz dwóch, wszystkie inne dotyczą nieważności małżeństwa, przy czym 17 z nich także problemu niedopełnienia małżeństwa. W 65 wyrokach, jako powód nieważności, rozpatrywany jest przymus i bojaźń; w 56 wykluczenie potomstwa; w 42 wykluczenie nierozszerzalności; w 20 warunek, w 19 symulacja całkowita; w 18 niemoc płciowa; w 13 wykluczenie wierności; w 10 amencja; w 4 brak formy; w 2 przeszkoda węża; w tyluż też różność religii (w jednym z nich dochodzi o nieważność dyspensy udzielonej od tejże przeszkody); jeden raz rozpatrywana jest przeszkoda wieku, przeszkoda święceń,

⁶⁸ Na ten temat zob. przemówienia Ojca Świętego w ostatnich latach do Roty Rzymskiej, oraz np. Z. Grocholewski, *De exclusione indissolubilitatis ex consensu matrimoniali eiusque probatione*, Napoli 1973, ss. 25—26; *Funzione della Sacra Romana Rota e del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica*, w: *Concilium* 15 (1979) VII, ss. 83—84.

⁶⁹ AAS 26 (1934) 483.

⁷⁰ Wyrok „coram” Filipiak z dnia 9 marca 1953, w *Decisiones seu Sententiae* 45 (1953) 182—188, został błędnie określony jako wyrok „coram” Mattioli. Zob. ten sam wyrok poprawnie przypisany Filipiakowi w: *Monitor Ecclesiasticus* 80 (1955) 420—426, oraz spis wyroków rotalnych z r. 1953 w AAS 4 (1954) 259—260. Poza tym odnośnie błędu upewniłem się w kancelarii Roty Rzymskiej.

⁷¹ Zob. *Il Diritto Ecclesiastico* 61 (1950) 409, 964—968; *Ephemerides Iuris Canonici* 8 (1952) 377—378; *Monitor Ecclesiasticus* 80 (1955) 264—268, 413—419, 420—426; 81 (1956) 438—442, 447—454, 454—460; 83 (1958) 476—481, 682—687; 84 (1959) 612—615; 88 (1963) 297—302, 617—622; 89 (1964) 135—140, 471—473; 90 (1965) 35—38, 217—224; 92 (1967) 452—457, 458—462, 463—468; 93 (1968) 492—499.

⁷² *Petriculana, Incidentis*, 27 maii 1950, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 62 (1951) 261—264; *Nullitatis matrimonii (ob exclusum bonum prolis)*, 6 decembris 1957, w: *Monitor Ecclesiasticus* 83 (1958) 679—682.

nieistnienie zgody małżeńskiej, aktualne zaburzenie umysłowe oraz wspomniana powyżej (I, e) „*incapacitas praestandi consensum consensum*”. Poza tym w 8 wypadkach rozstrzygnięta jest kwestia nieważności poprzedniego wyroku, w 4 prośba o ponowne rozpatrzenie sprawy, oraz w jednym wypadku problem skargi procesowej i w jednym wypadku dopuszczalność odwołania się ze strony obrońcy węża po myśli kan. 1987. Dwie sprawy „*iurium*” dotyczą: jedna „*alimentorum et refectionis damnorum*”, druga właściwości Roty w konkretnej sprawie spornej⁷³.

Wyroki, jak wiadomo, nie są publikacjami zupełnie własnymi *ponensa*, ponieważ decyzja jest wydana przez kolegium sędziowskie a nie przez samego *ponensa*, który, redagując pełen tekst wyroku, ma do dyspozycji uwagi innych sędziów, jak również argumenty przedstawione przez adwokatów stron, obrońcę węża, czy też *promotora* sprawiedliwości. Z drugiej jednak strony, śledząc orzecznictwo *rotalne*, trudno nie dostrzec twórczego wkładu poszczególnych audytorów *rotalnych* w postęp *jurysprudencji* i doktryny odnośnie różnych kwestii prawnych. Chodzi tu przede wszystkim o część „*in iure*”. Niejednokrotnie są to bardzo solidne, a czasem i rozległe, opracowania, będące poważnym przyczynkiem naukowym. Przeglądając pod tym względem decyzje „*coram*” Filipiak — które należą do najkrótszych wyroków — trzeba stwierdzić, że w nich część „*in iure*” jest zasadniczo bardzo krótka (jedynie w około 10 wypadkach przekracza jedną stronę). Bardzo często też, począwszy od końca roku 1957, Filipiak nie daje w swych wyrokach odrębnej części „*in iure*”, lecz łączy razem „*in iure et in facto*”. Co więcej, z rozmowy z nim wiem, że imponowały mu wyroki krótkie niektórych swoich poprzedników i również sam szczylił się z tego.

Te spostrzeżenia potwierdzają stwierdzenie wyrażone powyżej, że Filipiak nie miał zacięcia naukowego (w sensie twórczości naukowej), lecz był raczej praktykiem. Zresztą nie po to przyjechał do Rzymu, by kultywować naukę, lecz by rozstrzygać konkretne powikłane sprawy ludzkich sumień, zastosowywać prawo w konkretnych wypadkach. O to przecież zasadniczo chodzi w pracy sądowej. Przestrzegał ongiś sędziów *J. Pinna* (audytor *rotalny*): „*motiva, breviter quidem in iure, non omnia refricanda sunt... nec eruditioni indulgendum, sed punctum illustrandum quod causam de qua agitur potissimum attingit*”⁷⁴. Również *Normy Rotalne*, gdy chodzi o wyrok, nawołują „*omnia... distincte, ordinate et breviter explicentur*”⁷⁵.

W tym duchu właśnie pojmował Filipiak swe zadanie w *Rocie Rzymskiej*, uważając je za wysiłek zmierzający do tego, by pomóc bliźniemu

⁷³ Suma wymienionych tutaj cyfr przekracza liczbę opublikowanych wyroków „*coram*” Filipiak, ponieważ w wielu z nich było rozpatrywanych kilka kwestii.

⁷⁴ *Praxis iudicialis canonica*, Ed. 2a, Romae 1966, s. 136.

⁷⁵ Art. 143, § 2, w AAS 26 (1934) 483.

w jego konkretnym konflikcie sumienia (a nie jako trud mający na celu rozwój wiedzy prawniczej czy wykazanie erudycji). Wymowne, i przynoszące mu chlubę, jest jego wyznanie w tym względzie: „Twarde ale dostojne były moje obowiązki. Pracowałem z pasją, nigdy nie letnio i z musu. Urząd mój pojmowałem jako powołanie: pomóc człowiekowi przez braterskie usługi, wtedy właśnie, gdy się załamuje i wewnątrz mocuje ze sobą — to największa przysługa. Przekonałem się o tym w moim długim urzędowaniu, że się znacznie więcej widzi, gdy się wyjdzie wyżej, ponad ludzkie biedy, ponad ziemskie nędze. Badając akta sprawy sądowej, starałem się widzieć człowieka, jego odwieczne problemy i kłopoty. Widziałem, że w dziedzinie ducha istnieje nie tylko ustawiczna walka, wieczne zmaganie się Jakuba z Aniołem, bezustanne zapasy materii z duchem. W tej pracy psychologicznej zdobyłem duży багаż doświadczenia. Jaka jest zasadnicza postawa sędziego diagnostyka? Nie być zbyt pewnym diagnozy, swego zdania. Przede wszystkim jednak zetrzeć rdzę i pleśń z serc ludzkich, wrócić człowiekowi nadzieję i wiarę w życie, stworzyć atmosferę światła i ciepła, w którym rada kąpie się każda stroskana dusza”⁷⁶.

L'Osservatore Romano z okazji wyniesienia Filipiaka do godności kardynalskiej i potem w wspomnieniu pośmiertnym, podkreśliwszy jego szeroką kulturę w dziedzinie prawnej i kościelnej, napisze: „jego wyroki były zawsze uważane za wzorowe, wyrażając nieprzeciętną miłość sprawiedliwości i dusz”⁷⁷.

Uwypuklenie charakteru praktyczno-pastoralnego aktywności Kard. Filipiaka w Rocie Rzymskiej nie wyklucza oczywiście jego specyficznego wkładu w orzecznictwo rotalne. Dwa wyroki „coram” Filipiak doczekały się nawet odrębnych komentarzy w literaturze kanonistycznej. Chodzi o wyrok z dnia 26 maja 1950, dotyczący między innymi nieważności wniesionej apelacji ze strony obrońcy węzła po myśli kan. 1987⁷⁸, oraz z dnia 27 maja 1950, w sprawie wpadkowej na temat skargi procesowej⁷⁹. Wyroki zredagowane przez Filipiaka bywają też cytowane i komentowane, zwłaszcza w pracach na temat orzecznic-

⁷⁶ *Listy z Rzymu*, ss. 272—273.

⁷⁷ „Uomo di vasta cultura, in sede giuridica ed ecclesiastica, le sue sentenze furono sempre considerate esemplari, dimostrando non uguale amore per la giustizia e per le anime” (Notizie biografiche..., w: *L'Osservatore Romano*, n. 120/1976, z dnia 24—25 V 1976, s. 5; *La scomparsa del Cardinale Boleslaw Filipiak*, w: *L'Osservatore Romano*, n. 237/1978, z dnia 14 X 1978, s. 2).

⁷⁸ F. Della Rocca, *Considerazioni sull'appello del difensore del vincolo ex can. 1987*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 61 (1950) 964—968.

⁷⁹ F. Della Rocca, *Ancora dell'esame del libello*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 62 (1951) 261—264.

Poza tym wyrok „coram” Filipiak z dnia 21 marca 1949 (dotyczący nieważności małżeństwa z powodu wykluczenia potomstwa) jest komentowany częściowo wraz z innymi dwoma przez E. Graziani, *Atto positivo di volontà condizione e patto contra matrimonii substantiam*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 61 (1950) 411—427.

stwa rotalnego⁸⁰. Nie podejmując tutaj bynajmniej próby adekwatnej oceny orzecznictwa „coram” Filipiak, z punktu widzenia doktrynalnego wkładu i originalności, chciałbym zwrócić uwagę, oprócz dwóch wymienionych, na niektóre wyroki Filipiaka dotyczące amencji (z dnia 15 czerwca 1956⁸¹, 14 lutego 1958⁸², 24 stycznia 1964⁸³, 2 lipca 1966⁸⁴, 17 lutego 1968⁸⁵), oraz na decyzję odnośnie warunku z dnia 25 marca 1955⁸⁶, nieważności dyspensy z 14 stycznia 1950⁸⁷, braku formy z dnia 12 listopada 1966⁸⁸, a także na wyliczone powyżej wyroki w sprawach „iurium”⁸⁹. Zwolennicy przypisywania dużej wartości błodom na temat nierozzerwalności małżeństwa, w aspekcie orzeczenia nieważności, cytują często wypowiedź wyroku „coram” Filipiak, wydanego dnia 23 marca 1956⁹⁰. O niewątpliwym znaczeniu byłby wspomniany już wyrok orzekający nieważność małżeństwa „ob incapacitatem psychologicam praestandi consensus conscium atque consultum”⁹¹, lecz ten chyba nie będzie nigdy opublikowany.

Kończąc omawianie najważniejszej aktywności Filipiaka jako kanonisty chciałbym zauważyć, że Ojciec Święty, Paweł VI, w dniu konsystorza, na którym Filipiak został kardynałem, wysyłając mu list gratulacyjny z okazji 50-lecia kapłaństwa, podkreślił właśnie jego gorliwość jako audytora i dziekana Roty Rzymskiej: „Peculiari vero modo in luce ponere volumus navitatem tuam ut Praelati Auditoris prius,

⁸⁰ Np. (podaję niektóre studia które przypadkowo mi się nasuwają): R. Szeniwicki, *La „conditio de praesenti” e „de praeterito” nella giurisprudenza rotale*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 63 (1952) II, 592—626 bierze pod uwagę dwa wyroki „coram” Filipiak; R. Baccari, *Disamina della recente giurisprudenza rotale sulla c.d. simulazione parziale*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 64 (1953) II, 384—396 cytuje 9 wyroków Filipiaka; R. Szeniwicki, *L'impotenza nella recente giurisprudenza rotale*, w: *Il Diritto Ecclesiastico* 65 (1954) II, 41—141 uwzględnia 5 jego wyroków; S. Villeggiantte, art. cyt. w przyp. 19, ss. 1129—1130, 1142—1143 wskazuje na znaczenie dwóch wyroków „coram” Filipiak.

⁸¹ *Decisiones seu Sententiae* 48 (1956) 555—560, lub *Monitor Ecclesiasticus* 81 (1956) 454—460.

⁸² *Decisiones seu Sententiae* 50 (1958) 78—81, lub *Monitor Ecclesiasticus* 84 (1959) 612—615.

⁸³ *Decisiones seu Sententiae* 56 (1964) 34—37.

⁸⁴ *Decisiones seu Sententiae* 58 (1966) 493—497, lub *Monitor Ecclesiasticus* 92 (1967) 452—457.

⁸⁵ *Decisiones seu Sententiae* 60 (1968) 119—124.

⁸⁶ *Decisiones seu Sententiae* 47 (1955) 250—255, lub *Monitor Ecclesiasticus* 81 (1956) 447—454.

⁸⁷ *Decisiones seu Sententiae* 42 (1950) 27—32.

⁸⁸ *Decisiones seu Sententiae* 58 (1966) 803—807, lub *Monitor Ecclesiasticus* 92 (1967) 458—462.

⁸⁹ Z dnia 14 lipca 1961, w: *Decisiones seu Sententiae* 53 (1961) 389—393, lub *Monitor Ecclesiasticus* 88 (1963) 297—302; oraz z dnia 9 lipca 1963, w: *Decisiones seu Sententiae* 55 (1963) 595—600.

⁹⁰ *Decisiones seu Sententiae* 48 (1956) 255—258, lub *Monitor Ecclesiasticus* 81 (1956) 438—442.

⁹¹ Zob. powyżej, przypis 19.

deinde ut Decani Tribunalis Sacrae Romanae Rotae, qua, scientia iuris canonici excellens, Apostolicae huic Sedi et Ecclesiae per longam seriem annorum diligenter utiliterque deservisti”⁹².

IV. Wykaz publikacji Kard. Filipiaka

(pominięto artykuły drukowane w latach 1958—1967 w „Przewodniku Katolickim” i zebrane razem w książce wskazanej poniżej pod n. 22)

1946

1. Z teki prawniczej: *Causa de statu personarum*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 1 (1946) III, 32—34.

1947

2. *Dokoła przeszkody węzła małżeńskiego*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 48—52.
3. *Stanowisko Kościoła wobec małżeństw wśród nieochrzczonych*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 88—89.
4. *Warunki udzielenia dyspensy małżeńskiej od pokrewieństwa*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 147—149.
5. *Konwalidacja nieważnego małżeństwa*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 195—199.
6. *Kwestia ważności małżeństwa protestanckiego*, w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 2 (1947) 221—224.

1949

7. *O egzaminie przedślubnym* (kan. 1020), w: Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej 4 (1949) 166—171;
— idem w: Duszpasterz Polski Zagranicą 1 (1950) 27—31.
8. Rec.: *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, Kraków 1951 — Apollinaris 24 (1951) 195.

1953

9. *Wybitni prawnicy polscy z XV wieku*, w: Duszpasterz Polski Zagranicą 4 (1953) 65—66;
— idem stanowi część artykułu opublikowanego pod datą 7 IX 1958 w *Listy z Rzymu* (zob. poniżej poz. 22), ss. 13—14.
10. Z teki prawniczej: *W sprawie prawnej formy zawarcia małżeństwa* (kan. 1094 i nn. K.P.K.), w: Duszpasterz Polski Zagranicą 4 (1953) 308—313.

1954

11. *Ocena prawna zeznań sądowych*, w: Duszpasterz Polski Zagranicą 5 (1954) 1—3.

1955

12. Z teki prawniczej: *Spowiednik okazyjny zakonnic*, w: Duszpasterz Polski Zagranicą 6 (1955) 248—253.

⁹² AAS 68 (1976) 419—420; idem w: L'Osservatore Romano, n. 124/1976, z dnia 30 V 1976, s. 1.

1956

13. Z teki prawniczej: *Mażeństwo żydowskie i następny chrzest*, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 7 (1956) 6—7.

1958

14. *Kazanie wygłoszone w oktawie Trzech Króli*, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 9 (1958), dział kaznodziejski, ss. 10—12.
 15. Rec.: W. N a c h t m a n, *Trybunał Roty Rzymskiej: historia, organizacja, postępowanie*, Lublin 1957, — *Monitor Ecclesiasticus* 83 (1958) 341.

1962

16. Rec.: V. F a g i o l o, *Codex matrimonialis*, — *Duszpasterz Polski Zagranicą* 13 (1962) 205.

1965

17. *Niektóre wiadomości o Kardynale Prymasie Auguście Hlondzie z czasów wojny 1939—1945*, w: *Sacrum Poloniae Millennium*, tom XI, Rzym 1965, ss. 479—491.
 18. Z teki prawniczej, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 16 (1965) 260—262.

1966

19. *Polskie echa Soboru Watykańskiego I*, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 17 (1966) 288.

1967

20. Z teki prawniczej, w *Duszpasterz Polski Zagranicą* 18 (1967) 56.
 21. *Stuga Boży August Czartoryski (Przemówienie radiowe z dnia 11 X 1966)*, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 18 (1967) 57—58;
 — idem w: *Listy z Rzymu* (zob. poniżej poz. 22), ss. 262—264.

1968

22. *Listy z Rzymu* (97⁹³ artykułików wydanych uprzednio, w latach 1958—1967, w „Przewodniku Katolickim”), Rzym 1968, ss. 279. Przedmowę, stanowiącą głównie omówienie tej książki, napisał I. P o s a d z y, ss. 7—12.
 Rec.: E. C o l a g i o v a n n i, w: *Monitor Ecclesiasticus* 93 (1968) 578—580.

23. *L'indirizzo di devoto omaggio* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 12 II 1968), w: *L'Osservatore Romano*, n. 35/1968, z dnia 12—13 II 1968, s. 2.

1969

24. *De confessione partium in causis nullitatis matrimonii* (Przemówienie inauguracyjne na rozpoczęcie roku akademickiego w Studium Rotalnym, 11 XI 1969), w: *Ephemerides Iuris Canonici* 25 (1969) 175—179;
 — idem w: *Monitor Ecclesiasticus* 95 (1970) 114—117.

⁹³ W spisie treści — wyliczającym tylko 96 tytułów — pominięto „list” znajdujący się na ss. 236—237.

25. *L'indirizzo al Papa del Decano della Sacra Romana Rota* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 27 I 1969), w: *L'Osservatore Romano*, n. 22/1969, z dnia 27—28 I 1969, s. 2;
— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 24 (1968) 416—417.
1970
26. *L'indirizzo di omaggio al Papa del Decano* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 29 I 1970), w: *L'Osservatore Romano*, n. 24/1970, z dnia 30 I 1970, ss. 1—2;
— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 26 (1970) 172—174.
27. *De matrimoniis mixtis iuxta novam disciplinam motu proprio diei 31 martii 1970 inductam* (Przemówienie w Studium Rotalnym na rozpoczęcie roku akademickiego 1970—1971), w: *Ephemerides Iuris Canonici* 26 (1970) 346—351.
28. *List z Rzymu* (dotyczący wspomnień z odwiedzin w Polsce z okazji I Komunii św. krewnego w Poznaniu), w: *Przewodnik Katolicki* n. 31/1970, z dnia 2 VIII 1970.
1971
29. *Motu proprio o małżeństwach mieszanych* (Wywiad w Radio Watykańskim dnia 23 I 1971), w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 22 (1971) 251—252.
30. *L'indirizzo di omaggio al Papa del Decano* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 28 I 1971), w: *L'Osservatore Romano*, n. 23/1971, z dnia 29 I 1971, s. 2;
— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 27 (1971) 187—188.
31. *De motu proprio „Causas matrimoniales”* (Przemówienie w Studium Rotalnym na rozpoczęcie roku akademickiego 1971—1972); w: *Ephemerides Iuris Canonici* 27 (1971) 443—445;
— idem, w swobodnym tłumaczeniu polskim, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 22 (1971) 446—449.
32. *Ricordo di Mons. Antonio Czapla*, w: *Ephemerides Iuris Canonici* 27 (1971) 446.
33. *Wspomnienie o śp. ks. prał Czapli — audytorze Roty Rzymskiej*, w: *Przewodnik Katolicki*, n. 51/1971, z dnia 19 XII 1971.
1972
34. *Śp. ks. prałat Antoni Czapla*, w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 23 (1972) 90—93.
35. *Il discorso del Decano* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 28 I 1972), w: *L'Osservatore Romano*, n. 23/1972, z dnia 29 I 1972, ss. 1—2;
— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 28 (1972) 351—353.
36. *List z Rzymu* (Wspomnienie z wycieczki do Avezzano), w: *Przewodnik Katolicki*, n. 11/1972, z dnia 12 III 1972.

1973

37. *L'indirizzo di Mons. Filipiak* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji udzielonej przez Ojca Świętego Rocie Rzymskiej dnia 8 II 1973); w: *L'Osservatore Romano*, n. 32/1973, z dnia 9 II 1973, s. 2;
— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 29 (1973) 139—140.
38. *Wprowadzenie do zagadnień prawa fundamentalnego Kościoła* (Przemówienie wygłoszone na posiedzeniu Arcycyodalicji Kurii Rzymskiej dnia 9 X 1972), w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 24 (1973) 269—274;
— idem po włosku (czyli w języku oryginalnym), pt. *Introduzione al problema di una legge fondamentale della Chiesa*, w: *Lex Ecclesiae Fundamentalalis* (Studia et Documenta Iuris Canonici, vol. VI), Romae 1974, ss. 1—8.
39. *Antykamera Papieska*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom I, Lublin 1973, kol. 714; *Asystent Tronu Papieskiego*, tamże kol. 1021.
40. *Nowe normy procesów małżeńskich* (Wywiad w Radio Watykańskim), w: *Duszpasterz Polski Zagranicą* 24 (1973) 275—277.
41. *Salezjańskie światła* (O beatyfikacji salezjanina ks. Michała Rua), w: *Przewodnik Katolicki*, n. 5/1973, z dnia 4 II 1973.
42. *Wspomnienie z Rzymu* (O Kard. A. Hlondzie), w: *Przewodnik Katolicki* n. 42/1973, z dnia 21 X 1973.
43. *De iure acatholicorum accusandi matrimonium* (Przemówienie inauguracyjne na rozpoczęcie roku akademickiego w Studium Rotalnym dnia 5 XI 1973), w: *Ephemerides Iuris Canonici* 29 (1973) 172—178;
— idem w: *Monitor Ecclesiasticus* 99 (1974) 84—88.

1974

44. *L'indirizzo di Mons. Filipiak* (Przemówienie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 31 I 1974), w: *L'Osservatore Romano*, n. 26/1974, z dnia 1 II 1974, s. 2.

1975

45. *Il problema della simulazione nel diritto matrimoniale canonico* (Przemówienie w Studium Rotalnym na rozpoczęcie roku akademickiego 1975—1976), w: *Ephemerides Iuris Canonici* 31 (1975) 214—217.
46. *Prolusione di Sua Eccellenza Mons. Boleslao Filipiak decano della S.R. Rota all'inaugurazione dell'anno accademico dello Studio Rotalo*, w: *Prawo Kanoniczne* 18 (1975) III—IV, 81—85;
— idem, pt. *La motivazione del decreto di cui al M.P. „Causas matrimoniales” VIII, 3 e IX, 1*, w: *Ephemerides Iuris Canonici* 32 (1976) 194—200;
— idem w tłumaczeniu angielskim, p. t. *Motivation of Decrees and Sentences*, w: *The Jurist* 35 (1975) 310—315.
47. *L'indirizzo di omaggio rivolto da S.E. Mons. Filipiak* (Przemówienie

nie wygłoszone podczas audiencji u Ojca Świętego udzielonej Rocie Rzymskiej dnia 9 II 1976), w: *L'Osservatore Romano*, n. 33/1976, z dnia 9—10 II 1976, s. 2;

— idem w: *Ephemerides Iuris Canonici* 32 (1976) 299—300.

1979

48. *Diario di Roma*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom III, Lublin 1979, koll. 1293—1294.

* * *

Poza tym — jak zaznaczyłem powyżej — opublikowane są 203 wyroki „coram” Filipiak: 201 w *Decisiones seu Sententiae Sacrae Romanae Rotae* (w tym niektóre także uprzednio w czasopismach kanonicznych) oraz 2 wymienione w przypisie 72.

Zenon Grocholewski